

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 159.923.5

В. В. АЛЕКСАНДРОВА

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянуто такі напрями екологічної освіти, як екологізація освіти, професійна екологічна освіта, екологічна свідомість. Виявлено значущість підготовки майбутніх фахівців з розвиненим екологічним мисленням. Визначено принципи формування екологічної свідомості майбутніх фахівців і методи, які сприяють її формуванню. Простежено взаємозв'язок життєвого середовища й рівня розвитку екологічної свідомості. Підкреслено роль художнього мислення в розумінні суб'єктом сучасних екологічних проблем. Окреслено шляхи створення системи культурних відносин між Людиною та Природою.

Ключові слова: екологізація освіти, екологічна свідомість, екологічна освіта, життєве середовище, методи формування екологічної свідомості.

Сучасна економіка розвинених країн потребує від фахівців нової якості – підвищеної професійної мобільності, що повинна розвиватися на всіх рівнях професійної й загальноосвітньої підготовки. Професійна мобільність майбутніх фахівців у наш час передбачає сформовану екологічну свідомість. Ділові якості працівника багато в чому залежать від умов роботи, але безперечним тут є визначення місця людини в сучасному перетворенні існуючих відносин у системі «Людина – Природа», психолого-педагогічних технологій екологічної спрямованості (В. Є. Борейко, С. Д. Дерябо, О. Г. Листопад, В. А. Ясвін та ін.).

Виникає суперечність між необхідністю формування у майбутніх фахівців екологічної свідомості та недостатності педагогічних технологій, спрямованих на її формування.

Учені, зокрема С. Н. Глазачов, І. А. Зязюн, В. С. Крисаченко, Л. Б. Моїсєєв, В. І. Панченко, В. В. Рибалка, зазначають, що проблема екологічної освіти й виховання населення Землі постає у світовому баченні як головний чинник можливості подальшого буття та життєдіяльності людей. Виходом із такого становища є звернення всього свідомого населення до негнучих джерел людської культури, величких гуманістичних цінностей, тобто формування екологічної свідомості населення.

Метою статті є визначення принципів і методів формування екологічної свідомості як важливої складової професіоналізму майбутніх фахівців.

Сучасні теорії організації праці, зокрема концепція «розвитку людських ресурсів» («Human Resources Development», HRD), передбачають комплексну програму створення умов для добровільної інтенсифікації праці, мобілізації всіх інтелектуальних і емоційних ресурсів особистості, усього її потенціалу в інтересах максимально екологічно небезпечного виробництва. Відповідно до цієї установки розробляють і реалізують програми, орієнтовані на вдосконалення персоналу в освітньому й професійному аспектах, на широкий розвиток особистості та її екологічної свідомості. Питання екологічної освіти потребує уваги з боку суспільства та керівних органів країни. Виконання Рішення Колегії МОН України «Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку» від 27 листопада 2015 р. підвищує важливість екологічної освіти всіх верств населення, що в майбутньому дасть змогу сформувати суспільство з екологічно безпечною економікою й громадянами з екоцентричною свідомістю.

На думку Д. Грейсона і К. О'Делла, авторів книги «Американський менеджмент ХХІ століття», у конкурентоспроможній країні її громадянам необхідно мати здатність спостерігати природні процеси, аналізувати їх, інтерпретувати результати та здійснювати дії, а для цього треба мати знання про світ. Людству необхідна нова філософія життя – екологічна. Тому екологічна освіта поряд з економічною, інформаційною, гуманітарною, повинна стати фундаментом усієї системи освіти. Сприйняття навколишнього світу як цілісної динамічної системи взаємозв'язку природи, людини й суспільства вимагає постійного оновлення змісту освіти, удосконалення методів, форм і засобів навчання у вищих навчальних закладах.

Екологізація системи освіти – це характеристика тенденції проникнення екологічних ідей, понять, принципів в інші дисципліни, а також підготовка екологічно грамотних фахівців різного профілю. Саме в наші дні потрібна екологізація взагалі всієї системи освіти й виховання. Кінцева мета цієї трансформації – проникнення сучасних екологічних ідей і цінностей у всі сфери суспільного життя [6]. Екологізація вузівських навчальних дисциплін стосується як навчальної, так і позанавчальної діяльності студентів, і будується на принципах *цілісності, єдності та наступності* всіх ланок і етапів вузівського навчання, а також *на встановленні міжпредметних зв'язків* та інтеграції навчальних дисциплін. Інформація з проблем навколишнього середовища вводиться в основні навчальні курси з урахуванням специфіки кожного предмета, що можливо реалізувати в курсі лекцій, на семінарських, лабораторних заняттях, після закінчення викладу теми або розділу, у кінці вивчення всього теоретичного курсу. З метою обміну досвідом потрібно проводити семінари, тренінги, аналізувати вітчизняну та зарубіжну літературу з питань екологізації освіти. Екологічна освіта успішно поєднує процеси навчання, виховання, розвитку особистості, забез-

печує формування екологічної свідомості, без якої жоден фахівець не може бути справжнім професіоналом.

Отже, нині формування екологічної свідомості має стати основним завданням у практиці підготовки фахівців будь-якого профілю діяльності.

С. Д. Дерябо, В. А. Ясвін розуміють «екологічну свідомість» як сукупність екологічних уявлень існуючого нині ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею. Психолог В. О. Скребець вважає, що екологічна свідомість – це вищий рівень психічного відображення природи та штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексії щодо місця й ролі людини в біологічному, фізичному, хімічному світі, а також саморегуляція цього відображення. О. С. Мамешина у своїх дослідженнях виокремлює такі принципи й методи формування екологічної свідомості:

– *принцип формування мислеобразу*. Ми розуміємо це як використання в педагогічному процесі таких методів, які формують ставлення особистості до природи за допомогою наукової інформації, мистецьких творів, різних філософських теорій тощо (метод екологічних асоціацій, метод художньої репрезентації природних об'єктів);

– *принцип суб'єктифікації природних об'єктів* – дає змогу використовувати в процесі екоосвіти методи, які сприяють формуванню суб'єктної модальності ставлення до природи (метод екологічної ідентифікації, метод екологічної емпатії, метод екологічної рефлексії);

– *принцип екологічної коактивності* – передбачає використання таких методів, які сприяють формуванню суб'єктно-етичного ставлення до природних об'єктів у діяльності особистості, спрямованої на світ природи (метод ритуалізації екологічної діяльності, метод екологічної турботи) [5, с. 654].

Важливо з'ясувати, які *психологічні механізми* сприяють розвитку екологічної свідомості; як пов'язані деякі структурні компоненти екологічної свідомості з навколишнім *життєвим середовищем*.

В основі механізму адаптації людини до світу лежить почуття єдності з навколишнім фізичним простором, причому це почуття закладене в глибинних шарах людської психіки. Відсутність «свого місця» знижує активність людини. Як влучно зазначила О. С. Мамешина, «втрата дару одухотворення простору землі – це головний нерв екологічної проблеми» [5, с. 655]. Тобто любов до «свого місця», турбота про нього, емоційні переживання згодом переростають у свідому любов до природи та і турботу про неї. Екологічна свідомість – це, насамперед, здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти, пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля [3].

Оскільки екологічна культура, як ми вже зазначали, є складовою загальної культури, вважаємо, що твори мистецтва (художні фотографії, картини тощо), інші візуальні технології можуть зробити екоосвітній процес

ефективнішим. Процес екоосвіти має проходити в інтер'єрах, де можна спостерігати красу природних об'єктів (рослинні композиції, акваріуми тощо), мистецькі твори природничої спрямованості (живопис, фотографія тощо) [1; 2; 4].

Таке спеціально організоване просторове середовище надає можливість маніпулювання психічним станом людини на основі етико-естетичної категорії краси. Представники різних культур вважають, що прекрасне – це, насамперед, природне [1; 2].

Тому в процесі екоосвіти важливу роль відіграють твори майстрів пейзажу, мальовничих краєвидів рідної планети, представників фото- та кіномистецтва. Їх творчість має протистояти «агресії рекламних споживачьких образів».

Саме візуальні мистецтва допомагають скерувати екологічну свідомість молоді (у тому числі майбутніх фахівців) у правильному напрямі, оскільки вони здатні співвідносити наукову, художню, історичну й навіть світоглядну картину реальності. Ми вважаємо, що візуальні мистецтва спроможні активно впливати на розвиток людини, на формування її екологічної свідомості. Саме тому творчий синтез екоосвітніх та мистецьких (особливо візуальних) технологій потребує спільних зусиль фахівців різних галузей освіти. Деякі дослідники вважають, що ефективна екоосвіта неможлива без розвитку в людей із самого раннього віку любові до прекрасного, гармонійного (В. Е. Борейко, О. Г. Листопад, М. А. Рибникова та ін.)

Найбільш важливим, на наш погляд, є те, що мистецтво спроможне схвилювати людські почуття, показати, що потрібно змінювати власні споживачькі потреби щодо природи з метою збереження її краси, різноманіття життя на Землі.

Екологічна освіта зможе вийти на зовсім інший якісний рівень за допомогою візуальних мистецтв, адже вони спроможні показати красу рідної природи, довести актуальність та болючість екологічних проблем, схвилювати в сучасної людини моральні почуття любові до прекрасного, усього живого, краси світу природи та мистецтва, котрі схочеться захищати саме за власним бажанням.

Тому ми пропонуємо, насамперед, такі заходи: підготовка молоді (майбутніх фахівців) до сприйняття екологічної інформації – підвищення візуальної культури образами екологічної культури; екологізація всього освітнього процесу та його психолого-педагогічне забезпечення; підготовка професіоналів у галузі екожурналістики, екологічної фотографії та кіно, екопсихології, екопедагогіки, екологічного дизайну, екологічного права та менеджменту; розробка діагностичних та тренінгових методик розвитку екологічної свідомості.

Висновки. Вимога часу – суттєві зміни в існуючій системі екологічної освіти. У статті ми показали, що на сьогодні важливою є екологізація освіти, яка поєднує навчання та виховання, а також вимагає формування

екологічної свідомості. Розкрито принципи й методи формування екологічної свідомості майбутніх фахівців: принцип формування мислеобразу, принцип суб'єктифікації природних об'єктів, принцип екологічної коактивності, а також виокремлено деякі методи формування екологічної свідомості. Обґрунтовано ефективність візуальних мистецтв у формуванні екологічної свідомості.

У перспективі є потреба дослідити систему проєктованих культурних відносин між Людиною та Природою. Щоб створити таку систему, необхідно осмислити велику кількість явищ сучасної екологічної культури в пошуках адекватної форми взаємодії Людини та Природи. І в цьому важливу роль відіграє художнє мислення.

Список використаної літератури

1. Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах : зб. наук. пр. / наук. ред. І. А. Зязюн та ін. Харків, 1996. 380 с.
2. Красота и мозг: Биологические аспекты эстетики / под ред. И. Ренглера и др. Москва, 1999. 335 с.
3. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика. Київ, 1996. 352 с.
4. Левин В. А. Психология отношения к природе. Москва, 2000. 456 с.
5. Мамешина О. С. Психологічні особливості формування екологічної культури учнівської молоді. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*. Київ, 2003. 680 с.
6. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : наук.-метод. посіб. для вчителів / наук. ред. О. І. Бондар. Херсон, 2015. 228 с.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2017.

Александрова В. В. Принципы и методы формирования экологического сознания как важной составляющей профессионализма будущих специалистов

В статье рассматриваются такие направления экологического образования, как экологизация образования, профессиональное экологическое образование, экологическое сознание. Показана значимость подготовки будущих специалистов с развитым экологическим мышлением. Определены принципы формирования экологического сознания будущих специалистов и методы, которые помогут формированию такого сознания. Прослежена взаимосвязь жизненной среды и уровня развития экологического сознания. Подчеркнута роль художественного мышления в понимании субъектом современных экологических проблем. Указаны пути создания системы культурных отношений между Человеком и Природой.

Ключевые слова: *экологизация образования, экологическое сознание, экологическое образование, жизненная среда, методы формирования экологического сознания.*

Aleksandrova V. Principles and Methods of Formation of Ecological Consciousness as an Important Component of Professionalism of Future Specialists

In article such directions of ecological education as ecologisation of education, professional, ecological consciousness are examined. Ecologisation of the whole educational system is determined as characteristics of tendencies of penetration of ecological ideas, concepts, principals into others disciplines and also as the training of ecologically skilled specialist. The final purpose of such transformation is penetration of ecological ideas and values into all spheres of social life. Ecological education successfully unites the processes of education, personal development, provides the formation of ecological consciousness, without which any specialist cannot be a real skilled professional.

It is shown the importance of the training of future specialists with the developed ecological consciousness.

Principals and methods of formation of ecological consciousness of the future specialists and methods that help to form such consciousness are determined. Among them we named three principals: the principal of formation of cognitive image which forms the personal attitude to the nature by means of science information, art works, different philosophical theories (we use the method of association, method of art presentation of natural objects); principal of subject attitude to natural things which helps to form subject modality in understanding the nature by means of methods of ecological identification, method of ecological reflection; the principal of ecological coactivity which helps to form subject-ethic attitude to natural objects during personal activity directed on the world of nature (we use the method of creating of ecological traditions in ecological activity, the method of ecological care).

The interrelations of visual parameters of the vital environment and a level of development ecological consciousness is considered.

There is a feeling of unity with environment in the base of mechanism of person's adaptation to the world. And this feeling is deep in personal psychology. The absence of «my own place» lowers the activity of a person. It is the main nerve of ecological problem, because the love to «my own place», the care about it, different emotional troubles grow with the time into the conscious love and care to the Nature. Ecological conscious is a person ability to feel the Nature, to try on all troubles on yourself, to coordinate your own wants and demands with the environment problems.

The role of art thinking in understanding is underlined by the subject of modern environmental problems. As ecological culture is a part of a whole culture we consider that the art works (art photos, pictures etc.), other visual technologies can make the process of ecological education more effective. The process of ecological education must be surrounded by the things of beauty of the nature (plant compositions, art works etc.). Such specially organized surrounding gives opportunity to manipulate psychical state of a person by means of ethic category of beauty. The representatives of different kinds of art consider that beautiful means first of all natural.

Visual arts help to direct ecological consciousness of future specialists into the right way, because they are able to unite scientific, historical and philosophical pictures of reality. Visual arts are able to influence on the development of people, on the formation of their ecological consciousness. The creative synthesis of ecological educational technologies and arts (especially visual ones) technologies demand the united efforts of specialists of different branches of education. And what is the most important that art can course positive feelings to save the beauty of the Nature around us.

Key words: *ecologisation of education, ecological consciousness, ecological education, vital environment, methods of formation of ecological consciousness.*